

§ 13. ШТО ТАКОЕ КАЗКА?

«Калісьці, даўным-даўно, не за нашай памяццю, можа, яшчэ і бацькоў і дзядоў нашых не было на свеце, жылі-былі...» Прыблізна так *казачнікі* пачынаюць большую частку *казак* — пра чараўнікоў і пачвар, прынцаў і прынцэс, пра розныя чудоўныя падзеі. І, вядома ж, пра перамогу добра над злом.

Кáзка — твор чароўнага, фантастычнага характару, звычайна са шчаслівым канцом.

Кáзачнік — стваральнік і апавядальнік казак.

Галоўная асаблівасць любой казкі — выдуманая сюжэт, героі і падзеі. Калабка, Сынка-з-кулачок, Змея Гарыныча ці Жар-птушкі не існуе. Няма ў рэальнасці дывана-самалёта, ботаў-скараходаў або абруса-самабора. Усе гэтыя героі і прадметы «ажываюць» толькі ў казцы і дзякуючы казцы.

Але на самай справе казка — гэта самы *праўдзiвы* жанр у мастацтве!

У *чарадзейных казках* з героямі адбываюцца разнастайныя чуды. Напрыклад, Іванка-дурань у казках умее граць на музычных

Іван Білібін.
Ілюстрацыя да казкі
«Іван-царэвіч
і Жар-птушка»

Мікалай Качаргін.
Ілюстрацыя да казкі
Пятра Яршова
«Канёк-гарбунок»

Галіна Якімава.
Фарфаравая статуэтка
«Іван з Жар-птушкай»

інструментах, размаўляць з жывёламі, сонцам і ветрам. Ён знаходзіць агульную мову нават з Бабай-ягой!

Вот полночною порой
Свет разлился над горой,
Будто полдни наступают:
Жары-птицы налетают;
Стали бегать и кричать
И пшено с вином клевать...
...Сам с собою, под лазейкой
Наш Иван ужом да змейкой
Ко пшену с вином подполз —
Хватъ одну из птиц за хвост.
«Ой! Конёчек-горбуночек!
Прибегай скорей, дружок!
Я ведь птицу-то поймал!» —
Так Иван-дурак кричал.

Пётр Яршоў. Канёк-горбунок

На самай жа справе Іван зусім не дурань. Прыгледзьцеся да яго ўчынкаў больш уважліва. Ён добры, смелы і знаходлівы. Трапляючы ў розныя складаныя сітуацыі, Іван з імі спраўляецца. Ён можа лёгка злавіць Жар-птушку ці Сіўку-Бурку, пралезці праз вуха каня і нават акунуцца ў гарачае малако. Вядома, не абыходзіцца без чарадзейных памочнікаў.

Увасаблённе — гэта прыпісванне неадушаўлёным прадметам якасцей жывых істот.

Казкі пра жывёл, хутчэй за ўсё, з’явіліся тады, калі асноўным рамяством чалавека было паляванне і калі ён стаў прыручаць дзікіх жывёл. Гэта і знайшло адлюстраванне ў народнай творчасці.

Людзі надзялялі жывёл чалавечымі якасцямі — дабырнёй, хітрасцю, кемлівасцю, глупствам. Напрыклад, ліса ў казках часцей за ўсё хітрая, каварная і пранырлівая. Воўк — дурны і прагны. Зайца народ адлюстраваў у казках баязлівым, казу і быка — упартымі, а мядзведзя — моцным.

Валерый Славук.

Лісічка і воўк. Ілюстрацыя
да «Казкі пра мядзведзя»
Максіма Танка

У казках пра жывёл мы сустракаемся з самымі рознымі якасцямі чалавека — адвагай, дабрынёй, смеласцю, подласцю, хітрасцю.

Казкі з выдуманымі героямі — Кашчэем Несмяротным, Змеем Гарынычам, Бабай-ягой — асабліва яркія і запамінальныя.

Арцёмій Обер.
Баба-яга

Лісічка села на спіну ваўка, ён
яе і панёс.

Вось лісічка-сястрычка сядзіць
ды паціху і кажа:

— Біты нябітага вязе, біты
нябітага вязе.

— Што ты, кумка, кажаш?

— Я, куманёк, кажу: біты бітага
вязе.

— Так, кумачка, так!..

Лісічка-сястрычка і Шэры воўк
Руская народная казка

Вось як хітрая і кемлівая ліса пад-
манула ваўка! А ён, змерзлы і галодны,
цягне на сабе сытую і задаволеную
хітруху.

Часам героямі казак з'яўля-
юцца чарадзейныя прадметы —
люстэрка, шапка-невідзімка, жывая
вада.

З усіх казачных герояў майстрам
мастацтва асабліва спадабаўся вобраз
Бабы-ягі. Ён шматгранна ўвасоблены
ў мастацкіх творах. У скульптурнай
выяве Арцёмія Обера Баба-яга гля-
дзіць на нас злосна, нядобрымі вачы-
ма. Яе суровая знешнасць палохае.
Што задумвае яна, сашчапіўшы рукі
на грудзях?

Ярка і выразна раскрыў вобраз Бабы-ягі кампазітар Мадэст Мўсаргскі ў музычнай п'есе «Хатка на курыных лапках». Рэзкія скачкі ў мелодыі, незвычайнае спалучэнне гукаў, хуткая змена тэмпу ствараюць імітацыю вядзьмаркі, якая ляціць у ступе.

Зусім іншую Бабу-ягу мы сустракаем у мастацкім фільме «Марозка» рэжысёра Аляксандра Роў і мультфільме «Лятучы карабель» рэжысёра Гары Бардзіна. Баба-яга губляе свой страшны вобраз: яна дапамагае галоўнаму герою, весяліцца, радасна спявае прыпеўкі і нікога не збіраецца крыўдзіць.

Баба-яга бывае розная. Яе ўчынкі незвычайныя і супярэчлівыя. Менавіта гэта і прыцягвае майстроў мастацтва.

Прыгажосць і цяпло казкі ўніверсальныя. Яе мову разумеюць усе людзі на планеце. Казка нясе нам радасць і ўпэўненасць, нешта вельмі важнае... Разгледзець гэта важнае дапамагаюць нашы фантазія і ўяўленне.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Пазнаёмцеся з мастацкімі вобразамі Бабы-ягі ў параграфе і электронным дадатку. Навошта сучаснаму чалавеку патрэбна казка? Як вы думаеце, чаму казкі любяць не толькі дзеці, але і дарослыя?

2. Паслухайце ў электронным дадатку фартэпіянную п'есу «Хатка на курыных лапках» Мадэста Мусаргскага. Якую ролю ў стварэнні вобраза Бабы-ягі адыгрываюць рытм і тэмп? Абмяркуйце з аднакласнікамі, як мяняецца эмацыянальны стан персанажа на працягу п'есы. А як змяняліся вашы эмоцыі?

ТВОРЧАЯ МАЙСТЭРНЯ

3. Паглядзіце ў інфармацыйных крыніцах фрагменты з фільмаў «Марозка» рэжысёра Аляксандра Роў, «Канёк-гарбунок» Івана Іванова-Вано ці «Лятучы карабель» Гары Бардзіна. Намалюйце або складзіце і сфатаграфуйце нацюрморт-рэбус, уключыўшы ў яго прадметы, якія належаць аднаму з герояў упадабанага вамі фільма. Прапануйце сябрам разгадаць прыдуманую вамі рэбус. Ці пазналі яны ў вашай рабоце героя карціны, саму карціну? Калі не пазналі, то чаму?

